

अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षाको अधिकार
कार्यान्वयन अवस्था अध्ययन तथा अनुगमनका लागी

आयोगबाट जारी भएको

अनुगमन रूजुसूची

आयोगबाट स्वीकृत मिति: २०८१/१/१७

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग

हरिहरभवन, पुल्चोक, ललितपुर

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग

अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षाको अधिकार

अध्ययन तथा अनुगमन रूजूसूची

आयोगबाट स्वीकृत मिति: २०८१/१/१७

नेपाल पक्ष राष्ट्र भएको मानव अधिकारका प्रमुख महासन्धिहरु विशेषतः मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र १९४८, नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिज्ञापत्र र आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिज्ञापत्र १९६६ र बाल अधिकारसम्बन्धी महासन्धिले अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षाको अधिकारलाई सबैको आधारभूत मानव अधिकारको रूपमा व्यवस्था गरेको छ ।

नेपाल पक्ष राष्ट्र भएको नाताले उक्त प्रतिबद्धताको कार्यान्वयनका लागि नेपालको संविधान धारा ३१ शिक्षा सम्बन्धी हकलाई मौलिक हकको रूपमा व्यवस्था गरिएको र सोको कार्यान्वयनका लागि अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा सम्बन्धी ऐन, २०७५ लागु भएको छ । शिक्षा प्राप्त गर्ने प्रत्येक व्यक्तिको मानव अधिकार रहेको भनि ऐनका प्रस्तावनामा स्पष्ट तवरले उल्लेख गरिएको छ ।

अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षाको अधिकार प्रदान गर्ने दायित्व र व्यवस्था मिलाउने जिम्मेवारी नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय तहको रहेको भनि ऐनको दफा ४ मा व्यवस्था गरिएको छ । दायित्व र व्यवस्थापकीय जिम्मेवारी तीन वटै तहको रहेतापनि ऐनको दफा ६ अनुसार स्थानीय तह मार्फत यो अधिकारको कार्यान्वयन गर्ने व्यवस्था गरिएको छ । शिक्षा सम्बन्धी आधारभूत मानव अधिकारको सम्मान, संरक्षण, सम्बर्द्धन तथा त्यसको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि राज्यका तीनवटै तहबाट थप नीति, योजना तथा कार्यविधि जारी गरिएको छ ।

मानव अधिकारको सम्मान, संरक्षण, सम्बर्द्धन तथा त्यसको प्रभावकारी कार्यान्वयनको सुनिश्चितता गर्ने गराउने जिम्मेवारी नेपालको संविधान, राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग ऐन, २०६८ ले राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगलाई प्रदान गरेको छ ।

अतः अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षाको अधिकारको सम्मान, संरक्षण, प्रबर्द्धन तथा त्यसको कार्यान्वयनको सन्दर्भमा राज्यको तीनवटै तह विशेषतः स्थानीय तहबाट भइरहेको कार्यान्वयन अवस्थाको अध्ययन तथा अनुगमन गर्ने प्रयोजनको लागि सामुहिक अधिकार महाशाखा मार्फत यो रूजूसूचि जारी गरिएको छ । यो रूजूसूचिको आधारमा गरिएको अध्ययन तथा अनुगमन मार्फत अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षाको अधिकारको प्रभावकारी संरक्षण सम्बन्धमा आयोगको कार्यादेश प्रयोग भई राज्यको तीन वटै तहलाई आवश्यक, उचित, मापन योग्य सुझाव तथा सिफारिस गर्न सकिने अपेक्षा गरिएको छ । अध्ययन तथा अनुगमन कार्य सहजिकरणका लागि विद्यालयको प्राधानाध्यापक र शिक्षक, स्थानीय तह, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, विद्यार्थी र अभिभावकसँग सम्बन्धित रूजूसूची पनि सम्बन्धित भागमा समावेश गरिएको छ ।

विषयसूची

भाग एक-प्रधानाध्यापक तथा शिक्षकसँग सम्बन्धित

१. अध्ययन तथा अनुगमन टोलीको प्रयोजनका लागि.....	२
२. छलफल तथा अन्तर्वार्तामा सहभागिता जनाउनेको सन्दर्भमा.....	२
३. अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षासम्बन्धी अधिकार.....	२
• प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षासम्बन्धी अधिकार.....	२
• माध्यमिक शिक्षासम्बन्धी अधिकार.....	४
४. भेदभाव तथा छुवाछुत विरुद्धको अधिकार.....	५
५. मात्रभाषामा शिक्षा प्राप्त गर्न पाउने अधिकार.....	५
६. बाल विवाह विरुद्धको अधिकार.....	६
७. विद्यालय भर्नासम्बन्धी अधिकार.....	६
८. पाठ्यपुस्तक सम्बन्धी अधिकार.....	७
९. छात्रवृत्तिसम्बन्धी अधिकार.....	८
१०. भौतिक पूर्वाधार.....	८
११. दिवा खाजा.....	९
१२. योग्यता प्राप्त शिक्षकबाट शिक्षा पाउने अधिकार.....	१०
१३. मनोसामाजिक परामर्श/विद्यालय स्वास्थ्यकर्मीसम्बन्धी.....	११
१४. परिक्षा तथा मूल्यांकनसम्बन्धी अधिकार.....	११
१५. विद्यालय छाडने बालबालिकाको अवस्था.....	१२
१६. विशेष शिक्षासम्बन्धी अधिकार.....	१२
१७. विद्यालय शिक्षामा मानव अधिकार.....	१२
१८. अनुगमन तथा मुल्यांकनसम्बन्धी.....	१३
१९. विद्यालयको सफल पक्ष.....	१३
२०. विद्यालयको चुनौति.....	१३
२१. समाधानका उपाय.....	१४
२२. टोलीको अनुभव.....	१४

भाग दुई-स्थानीय तहसँग सम्बन्धित

२३. स्थानीय तहको जनसंख्या.....	१६
२४. स्थानीय तहको नीति.....	१६
२५. रणनीति.....	१७
२६. योजना तथा कार्ययोजना.....	१७
२७. अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षासम्बन्धी अधिकार.....	१७
• प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षासम्बन्धी अधिकार.....	१७
• आधारभूत शिक्षासम्बन्धी अधिकार.....	१८
• माध्यमिक शिक्षासम्बन्धी अधिकार.....	१९
२८. भेदभाव तथा छुवाछुत विरुद्धको अधिकार.....	२०

२९. मात्रभाषामा शिक्षा प्राप्त गर्न पाउने अधिकार	२०
३०. बाल विवाह विरुद्धको अधिकार	२२
३१. विद्यालय भर्नासम्बन्धी अधिकार	२२
३२. पाठ्यपुस्तक सम्बन्धी अधिकार	२३
३३. छात्रवृत्तिसम्बन्धी अधिकार	२४
३४. गुणस्तरीय शिक्षासम्बन्धी अधिकार सम्बन्धमा	२४
• भौतिक पुर्वाधार	२४
• दिवा खाजा	२५
• योग्यता प्राप्त शिक्षकबाट शिक्षा पाउने अधिकार	२५
मनोसामाजिक परामर्श/विद्यालय स्वास्थ्यकर्मीसम्बन्धी	२७
परिक्षा तथा मूल्यांकनसम्बन्धी अधिकार	२७
३५. विद्यालय छाडने बालबालिकाको अवस्था	२८
३६. विशेष शिक्षासम्बन्धी अधिकार	२९
३७. विद्यालय शिक्षामा मानव अधिकार	२९
३८. विद्यालय व्यवस्थापन	२९
३९. विद्यालय अनुगमन तथा नियमन	३०
४०. अन्त्यमा	३१

भाग तीन-विद्यालय व्यवस्थापन समितिसँग सम्बन्धित

४१. अन्तर्वार्ता दिनेको परिचय:	३३
४२. विद्यालय व्यवस्थापन समिति	३३
४३. समितिको कामकारवाही	३४
४४. अनुगमन तथा नियमन	३५
४५. अन्तिममा	३५

भाग चार-विद्यार्थीसँग सम्बन्धित

४६. विद्यालयमा पहुच	३७
४७. भौतिक पुर्वाधार	३७
४८. भयमुक्त वातावरण	३८
४९. शैक्षिक सामग्री र वातावरण	३९
५०. योग्य र दक्ष शिक्षक	३९
५१. विशेष सुविधा	३९
५२. मात्रभाषा	४०
५३. पढाई छाडने अवस्था	४०
५४. अन्त्यमा	४०

भाग एक
प्रधानाध्यापक र
शिक्षकहरूसँग
सम्बन्धित

परिच्छेद - एक प्रारम्भिक

१. अध्ययन तथा अनुगमन टोलीको प्रयोजनका लागि

- छलफल तथा अन्तरवार्ता मिति:
- छलफल तथा अन्तरवार्ता समय:
- छलफल तथा अन्तरवार्ता स्थान:
- छलफलका कुरा रेकर्ड गरे नगरेको :
- अन्तर्वार्ताकार: (यसमा टोलीको नाम उल्लेख गर्ने)

२. छलफल तथा अन्तर्वार्तामा सहभागिता जनाउनेको सन्दर्भमा

- अध्ययन अनुगमन टोलीको अनुगमन कार्ययोजनानुसार अन्तर्वार्ता तथा सोधपुछ प्रधानाध्यापकसित मात्र वा प्रधानाध्यापकसहित अन्य शिक्षकहरुलाई पनि साथमा राखि छलफल गर्न सकिनेछ ।
- छलफलमा सहभागिता जनाउनेहरुको व्यक्तिगत तथा विस्तृत विवरण प्राप्तिको लागि टोलीले उपस्थिती विवरण तयार पार्दा समावेशी पहिचान समेत खुल्ने गरी उपस्थिती विवरणमा हाजिरी गराउनु पर्ने छ ।
- गोपनियताको अधिकारको सम्मान गर्ने प्रायोजनका लागि वाहय प्रवितेदनमा सहभागीहरुको व्यक्तिगत विवरण खुलाउन मिल्ने नमिल्ने विषयमा सहमति लिनु पर्नेछ ।

परिच्छेद - दुई विषयगत कार्यान्वयन अवस्था

३. अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षासम्बन्धी अधिकार^१

प्रारम्भिक बाल बिकास तथा शिक्षासम्बन्धी अधिकार^२

- चार वर्षको उमेर पूरा भएका बालबालिकाको जनसंख्या जातिगत आधारमा समेत कति रहेको छ ?
- प्रारम्भिक बाल बिकास तथा शिक्षा (यस पछि “बाल बिकास शिक्षा” भनि उल्लेख गरिएको) मा भर्ना भएका बालबालिकाको संख्या ।

^१ आधारभूत शिक्षा कक्षा १ देखि ८ सम्म ।

^२ ऐनको दफा ६ अनुसार बाल बिकास शिक्षाको व्यवस्था स्थानिय तहले मिलाउनु पर्ने ।

- बाल विकास शिक्षाका लागि विद्यालय भर्ना भएका बालबालिकाको समावेशी पहिचान कस्तो रहेको छ ?
- बाल विकास शिक्षाको पहुच वाहिर रहेका बालबालिकाको जातिगत संख्या कति रहेको छ ?
- बाल विकास शिक्षा पहुच वाहिर रहनुको कारण के कस्तो रहेको छ ?

आधारभूत शिक्षासम्बन्धी अधिकार^३

- अनिवार्य शिक्षा प्रदान गर्नका लागि चार बर्ष पुरा भई तेह्र बर्ष उमेर पूरा नभएका^४ (यस पछि “अनिवार्य शिक्षा उमेर समुह” भनि उल्लेख गरिएको) बालबालिकाको संख्या ।
- विद्यालय भर्ना भएका अनिवार्य शिक्षा उमेर समुहका बालबालिकाको संख्या ।
- विद्यालय वाहिर रहेका अनिवार्य शिक्षा उमेर समुहका बालबालिकाको संख्या ।
- विद्यालय वाहिर रहेका अनिवार्य शिक्षा उमेर समुहका बालबालिकाको जातिगत संख्या ।
- वैकल्पिक व्यवस्था : विद्यालय पहुच वाहिर रहेका यस उमेर समुह (४-१३) का बालबालिकाको लागि शिक्षाको हकमा अन्य वैकल्पिक व्यवस्था के कस्तो मिलाइएको छ ?
- वैकल्पिक व्यवस्था मार्फत अनिवार्य शिक्षा प्राप्त गर्ने बालबालिका संख्या ।
- प्राकृतिक विपद, दुर्घटना, आकस्मिक घटना लगायतका अन्य कारणबाट प्रभावित बालबालिकालाई आधारभूत तहसम्मको शिक्षा सुरक्षित तरिकाले प्रदान गर्नका लागि के कस्ता उपाय तथा व्यवस्था स्थानिय तहले गरेको छ ?

तालिका-१ अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा						
क्र.सं.	विद्यालय	विद्यालय संख्या	कुल विद्यार्थी	छात्र	छात्रा	अन्य
१	प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षा (कक्षा १ पुर्व)					
२	आधारभूत शिक्षा (१-३ सम्म)					
३	आधारभूत विद्यालय (१-८ सम्म)					

^३ कक्षा एक देखि कक्षा आठसम्मको विद्यालय शिक्षा ।

^४ ऐनको दफा ६ अनिवार्य शिक्षा प्रदान गर्नुपर्ने, उपदफा १ अनुसार : स्थानीय तह मार्फत राज्यले चार बर्ष पूरा भई तेह्र बर्ष उमेर पूरा नभएको प्रत्येक बालबालिकालाई आधारभूत तहसम्म अनिवार्य शिक्षा प्रदान गर्ने व्यवस्था गर्नु पर्नेछ ।

४	माध्यमिक विद्यालय (१-१० सम्म)					
५	माध्यमिक विद्यालय (१-१२ सम्म)					

माध्यमिक शिक्षासम्बन्धी अधिकार^४

- माध्यमिक विद्यालयमा भर्ना भएका बालबालिकाको संख्या ।
- माध्यमिक विद्यालय विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाको संख्या ।
- विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाको जातिगत संख्या ।
- वैकल्पिक व्यवस्था : विद्यालय पहुच बाहिर रहेकाको हकमा अन्य वैकल्पिक व्यवस्था के कस्तो मिलाइएको छ ?
- वैकल्पिक व्यवस्था मार्फत अनिवार्य शिक्षा प्राप्त गर्ने बालबालिका संख्या ।
- प्राकृतिक विपद, दुर्घटना, आकस्मिक घटना लगायतका अन्य कारणबाट प्रभावित बालबालिकालाई माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा सुरक्षित तरिकाले प्रदान गर्नका लागि के कस्ता उपाय तथा व्यवस्था स्थानिय तहले गरेको छ ?
- माध्यमिक तहका विद्यार्थीसित निम्न शिर्षकमा शुल्क लिने गरिएको छ छैन ?
 - विद्यार्थी भर्ना शुल्क
 - मासिक पढाई शुल्क
 - परीक्षा शुल्क
 - पाठ्यपुस्तक वापत रकम
 - सहयोग शुल्क/भ्रमण शुल्क
 - अन्य शुल्क
- उपर्युक्त शिर्षक बाहेक अन्य कुनै शिर्षकमा शुल्क लिने गरिएको छ छैन ? गरिएको भए के कुन शिर्षकमा कति शुल्क लिने गरिएको छ ?

तालिका-२ माध्यमिक शिक्षा						
क्र.सं.	विद्यालय	विद्यालय संख्या	कुल विद्यार्थी	छात्र	छात्रा	अन्य
१	आधारभुत विद्यालय (१-१०सम्म)					

^४ अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा सम्बन्धी ऐन, २०७५ दफा ३ को उपदफा ३ मा माध्यमिक शिक्षालाई पनि अधिकारको रूपमा परिपापित गरिएको छ ।

२	माध्यमिक विद्यालय (११-१२ सम्म)					
	कूल संख्या					

४. भेदभाव तथा छुवाछुत विरुद्धको अधिकार

- विद्यार्थीहरू विच वर्गिय/जातिय वा अन्य आधारमा एक अर्कालाई होच्याउने, गिज्याउने गर्ने गरिएको पाइएको वा गुनासो विद्यार्थीबाट आउने गरेको छ छैन ?
- उपरोक्त प्रकृतिको व्यवहार वा आचारण शिक्षकहरूबाट हुने गरेको छ छैन ?
- शिक्षक शिक्षिका तथा कर्मचारीहरूबाट विभेदजन्य कार्य वा व्यवहार वा आचरण विद्यार्थीसित हुने गरेको छ छैन ?
- विद्यार्थी विद्यार्थीविच विभेदजन्य कार्य वा व्यवहार वा आचरण हुने गरेको छ छैन ?
- विभेदजन्य कार्य वा व्यवहार वा आचरणका कारण विद्यालय छाडेको अवस्था देखिएको छ छैन ?
- एचआईभी संक्रमित बालबालिका अध्ययनरत रहेको भए निजलाइ लक्षित सामाजिक लान्छनाजन्य व्यवहार हुने गरेको छ छैन ?
- विद्यार्थीसित शारिरिक, मानसिक, लैगिक हिंसा, यौन हिंसाजन्य कार्य वा व्यवहार भएको छ छैन ?
- विद्यार्थीलाई अध्ययन गराउदा शारिरिक तथा मानसिक सजाय रोक्नका लागि के कस्ता उपाय अवलम्बन गरिएको छ ?
- अशिलन कार्य तथा हिंसा हुने गरेको छ छैन ?
- अनलाइन हिंसा भएको छ कि छैन ?
- भए गरेका हिंसाको उपचार के कसरी हुदै आइरहेको छ ?

५. मात्रभाषामा शिक्षा प्राप्त गर्न पाउने अधिकार

- स्थानीय तहमा कुन कुन मात्रभाषीका समुदाय रहेका छन ?
- प्रत्येक समुदायका नागरिकलाई आधारभूत तह वा माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा आफ्नो मात्रभाषामा शिक्षा पाउने हक संविधान तथा ऐनमा व्यवस्था गरेको सन्दर्भमा मात्रभाषामा शिक्षा प्रदान गर्नका लागि स्थानीय तहबाट कुनै पाठ्यक्रम निर्धारण भएको छ छैन ?
- मात्रभाषामा शिक्षा प्रदान गर्नका लागि यस सम्बन्धी छुट्टै विद्यालय तथा शैक्षिक संस्था खोलिएका तथा सञ्चालनमा छ छैन ?
- मात्रभाषामा शिक्षा प्रदान गर्नका लागि अनुमति लिएका विद्यालय के कति रहेका छन् ?
- विद्यार्थीहरूले बोल्ने मात्रभाषामा अध्ययन अध्यापन गर्ने गराउने गरिएको छ छैन ? छ भने कुन कुन भाषामा अध्यापन गराउने गरिएको छ ?
- मात्रभाषाको नाम उल्लेख गर्नुहोस ।
- नेपाली नबुझ्ने मात्रभाषा मात्र बुझ्ने र बोल्ने विद्यार्थीलाई निज विद्यार्थीकै मात्रभाषामा अध्ययन गराउने गरिएको छ छैन ?
- कुनै खास विषय मात्रभाषी शिक्षाको व्यवस्था मिलाइएको छ छैन ?

- उक्त विषयमा आदिवासी जनजाति वा स्थानीय स्तरका सामाजिक, साँस्कृतिक, रितिरिवाज, प्रथा, परम्परा, भाषा लगायतका विषयवस्तुहरू स्थानिय पाठ्यक्रममा समेटिएको छ, छैन ?
- कति कक्षा वा तह सम्म आधारभूत तह वा माध्यमिक तह सम्म मातृभाषामा शिक्षा अध्यापन गराउने गरिएको छ ?
- कहिलेदेखि मातृभाषामा शिक्षा अध्यापन गराउन थालिएको छ ?
- यस विद्यालयमा मातृभाषाका पाठ्यसामग्री, शिक्षण सामग्री तथा अन्य सामग्रीहरू (विद्युतीय सामग्रीहरू समेत) व्यवस्था रहेको छ, छैन ?
- विद्यालयको पठनपाठन समेतले मातृभाषाको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्न विद्यालयस्तरीय पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीहरू मातृभाषामा उपलब्ध छ, छैन ?
- आधारभूत तहसम्मको शिक्षण सिकाईलाई गुणस्तरिय शिक्षा बनाउन कस्तो किसिमको विषयवस्तु शिक्षण विधी/सामग्री पठनपाठन गराउदै आइरहेको छ ?
- आपाडता भएका विद्यार्थीको हकमा के कसरी कुन माध्यमबाट अध्यापन गर्ने गराउने गरिएको छ ?
 - साकेतिक भाषा
 - दोभाषेको प्रयोग

६. बाल विवाह विरुद्धको अधिकार

- प्रचलित कानूनले तोकेको विवाहको उमेर बर्ष २० नपुगि विवाह गरेका बालबालिका छन छैनन ?
- बाल विवाह गरेका बालबालिका छन भने के कति छन ?
- बर्ष १३ नपुगि बाल विवाह गरेका कति छन ?
- बर्ष १३ माथि तर बर्ष २० मुनिका बाल विवाह गरेका कति छन ?
- बाल विवाह भए पछि निजहरूको अध्ययन कार्यमा के कस्तो प्रभाव परेको छ ?
- विवाह पश्चात पनि अध्ययन कार्य निरन्तर भयो भएन ?
- अन्य थप कुरा ।

७. विद्यालय भर्नासम्बन्धी अधिकार

- विद्यार्थी भर्ना अभियान सम्बन्धी के कस्ता कार्यक्रम संचालन गर्ने गरिन्छ ?
- विद्यार्थी भर्ना गर्दा के कस्ता आधार प्रमाण खोज्ने गरिएको छ ?
 - जन्मदर्ता
 - संरक्षक अभिभावकको सहभागिता/नागरिकता
 - समावेशी पहिचानसम्बन्धी कागजात
 - अघिल्लो कक्षाको प्रमाणपत्र
 - अन्य
- विद्यालयबाट माग गरिएको प्रमाण पुर्याउन नसकेको कारण भर्ना नपाएको अवस्था छ, छैन ?
- आधारभूत र माध्यमिक तहमा विद्यार्थी भर्ना गर्दा कसैको हकमा भर्ना इन्कार गरिएको छ, छैन ?
- भर्ना इन्कार गरिएको भए के कति कारणले गरिएको हो ?
- भर्ना इन्कारीको जानकारी कुन तरिकाले दिइएको हो ?
 - लिखित जानकारी ।

○ मौखिक जानकारी ।

- भर्नामा इन्कार गर्दा त्यसको विकल्प सम्बन्धितलाई सुभाइएको हो होइन ?
- आर्थिक रूपले विपन्न र अपागंता भएका व्यक्तिलाई भर्ना इन्कारी गरिएको छु छैन ?
- पुनः भर्ना : ५ वर्ष पुरा भई १२ वर्ष पुरा नगरेकोले कुनै कारणवश भर्ना हुन नसकी आधारभूत तहसम्मको अध्ययन पुरा नगरेको वा आधारभूत तहको अध्ययन पुरा नगरी विद्यालय छाडेकोलाई पुनः भर्ना गर्ने गरिएको छु छैन ?
- पुनः भर्ना गरेपछि कक्षाका अन्य बालबालिकाको समान स्तरमा ल्याउन के कस्तो वैकल्पिक उपाय मिलाइएको छु ?
- विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिका : विद्यालयमा भर्ना भई आधारभूत तहको शिक्षा अध्ययन गर्न नसक्ने बालबालिका संख्या के कति रहेको छु ?
- विद्यालयमा भर्ना भई आधारभूत तहको शिक्षा अध्ययन गर्न नसक्ने बालबालिकाको लागी आधारभूत तहसम्मको वैकल्पिक शिक्षा व्यवस्था के कस्तो मिलाइएको छु ?
- अभिभावकविहिन बालबालिका : अभिभावक पहिचान नभएका वा पत्ता नलागेका बालबालिका यस विद्यालयमा भर्ना भएका छन छैनन् ? भए के कति छन ?
- अभिभावकविहिन बालबालिकाको आधारभूत तहसम्मको अध्ययन खर्च कसले व्यहोरेको छु ?

तालिका ३ भर्ना क्षमता						
विवरण	प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षा	आधारभूत तह (१-३)	आधारभूत तह (१-८)	माध्यमिक तह (९-१०)	माध्यमिक तह (११-१२)	
स्विकृत भर्ना क्षमता						
विद्यार्थी भर्ना भएको संख्या						

८. पाठ्यपुस्तक सम्बन्धी अधिकार

- विद्यार्थी भर्ना हुदाका बखत आधारभूत तह वा माध्यमिक तहका विद्यार्थीलाई निशुल्क पाठ्यपुस्तक उपलब्ध गराउने गरिएको छु छैन ?
- आर्थिक रूपले विपन्न बालबालिका: आधारभूत तहमा भर्ना भएका आर्थिक रूपले विपन्न बालबालिकालाई निःशुल्क पाठ्यपुस्तकका साथै कापी, कलम लगायतका शैक्षिक सामग्री प्रदान गरिदै आइएको छु छैन ? छ भने कसरी प्रदान गरिदै आइएकोछु ? के कस्ता सामग्री उपलब्ध गराउदै आइएको छु ?
- आधारभूत तहका लागि आवश्यक पर्ने प्रयोगशाला, अतिरिक्त क्रियाकलाप सामग्री, खेल सामग्री, खेलकुद पूर्वाधार, कम्प्युटर तथा सुचना प्रविधिको पहुचको व्यवस्था के कसरी मिलाइएको छु ?

९. छात्रवृत्तिसम्बन्धी अधिकार

- मानव विकास सूचकांक अनुसार तोकिएको सुचकांक भन्दा पछाडी परेका क्षेत्रका तोकिएको समुदाय, आर्थिक रूपले विपन्न, अपागंता भएका परिवारका बालबालिकालाई आधारभूत तहसम्म छात्रवृत्ति उपलब्ध गराइएको छ, छैन ?
- छात्रवृत्ति उपलब्ध गराउदै आइएको भए के कति रकम कुन समयमा उपलब्ध गराउदै आइएको छ ?
- विद्यालयमा भर्ना भएका अपागंता भएका बालबालिका, यौनिक तथा लैंगिक अल्पसंख्यकहरु, आर्थिक रूपले विपन्न, सिमान्तकृत समुदाय र विपन्न दलित बालबालिकाहरुको हकमा भर्ना र सिकाईमा निरन्तरता दिनका लागि विशेष व्यवस्था के गरिएको छ ?

परिच्छेद - तीन गुणस्तरीय शिक्षा

१०. भौतिक पुर्वाधार

- विद्यालयमा कक्षा कोठा कति वटा रहेका छन् ?
- विद्यालयमा पुस्तकालयको व्यवस्था छ, छैन ?
- विद्यालय व्यवस्थापनमा बालबालिकाको सहभागिता के कस्तो रहेको छ ?
- विद्यालयमा खेल मैदानको व्यवस्था छ, छैन ?
- विद्यालयमा शौचालय, धारापानी व्यवस्थापन कस्तो रहेको छ ? लैंगिकमैत्री, अपागंमैत्री र बालमैत्री छ, छैन ?
- विद्यार्थीलाई आवश्यक पर्ने शैक्षिक सामग्री, खेलकुद सामग्री लगायत अन्य आवश्यक सामग्रीको पर्याप्त उपलब्धता छ, छैन ?
- विद्यालयको कक्षा कोठा, भ्यालको व्यवस्था गर्मीको समयमा उचित मात्रामा पंखाको व्यवस्था मिलाइएको छ, छैन ?
- विद्यार्थीका लागि आवश्यक कम्प्युटर, इन्टरनेट लगायतको व्यवस्था छ, छैन ?
- विद्यालय आवतजावतको लागि बसको व्यवस्था छ, छैन ? छ भने पर्याप्त अपर्याप्त अवस्था कस्तो रहेको छ ?
- विद्यालयको अचल सम्पति कति रहेको छ ?
- अचल सम्पतिको प्रयोग के कसरी हुदै आइरहेको छ ?
- यस विद्यालयको आयश्रोत के के रहेको छ ?
 - चल सम्पति,
 - बहाल रकम,
 - अनुदान,

- अन्य
- यस विद्यालयको नाममा रहेको सम्पतिबाट वार्षिक कति आम्दानी हुन्छ ?
- विद्यालयमा कार्यरत शिक्षकहरु मध्ये स्थानिय मात्रभाषा बोल्न नसक्ने कति जना रहेका छन् ?
- विद्यालयमा अध्ययन गरिरहेका कूल विद्यार्थी सख्या अनुसार विद्यालयको पुर्वाधार पर्याप्त छ छैन ?
- विद्यालय भवन कक्षाकोठा लैगिकमैत्री, अपागमैत्री/बालमैत्री छ छैन ?
- (अनुगमन टोलीले विद्यालय भवन परिसर अनुगमन गरी सोकुरा आफैले नोट गर्ने)
- विद्यालय परिसरका फोहोरमैला, स्यानीटरी प्याड लगायतका सामग्रीको विर्सजन व्यवस्था कस्तो छ ?
- कुहिने
- नकुहिने
- प्लाष्टिक

तालिका नं. ४													
कक्षा कोठा अवस्था													
विद्यालय तह	कुल कक्षा कोठा संख्या	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२
प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षा (कक्षा १ पुर्व)													
आधारभूत शिक्षा (१-३ सम्म)													
आधारभूत विद्यालय (१-८ सम्म)													
माध्यमिक विद्यालय (१-१० सम्म)													
माध्यमिक विद्यालय (१-१२ सम्म)													

११. दिवा खाजा

- तोकिएको सुचकांक भन्दा तल परेका समुदाय वा विपन्न वा अपागंता भएका बालबालिकालाई के कसरी दिवा खाजा वा दिवा खाजा खर्च उपलब्ध गराउदै आइएको छ ?
- दिवा खाजा विद्यालयमा उपलब्ध गराउने गरिएको छ भने हप्ताको कति दिन र दैनिक कुन समयमा खुवाउने गरिएको छ ?

- दिवा खाजामा के कस्ता खानेकुरा खुवाउने गरिएको छ ?
- दिवा खाजा खर्च कसरी कुन वर्गलाई उपलब्ध गराउदै आइएको छ ?
 - बैक खातामा जम्मा गर्ने गरिएको ।
 - अभिभावकको हातमा नगदै दिने गरिएको ।
 - विद्यार्थीको हातमा नगदै दिने गरिएको ।
 - विद्यालय आफैले खाजा खुवाउने गरिएको छ ।

१२. योग्यता प्राप्त शिक्षकबाट शिक्षा पाउने अधिकार

- यस विद्यालयको दरबन्दी कुन सालमा स्विकृत भएको छ ?
- यस विद्यालयको स्विकृत दरबन्दी, पदपूर्ति र रिक्त अवस्था कस्तो रहेको छ ?
- सबै विषयका शिक्षक छन छैनन ? छैनन भने कुन कुन विषयका शिक्षकहरु छैनन् ?
- विषयगत शिक्षकको अभावमा सम्बन्धित विषयको अध्यापन कसरी मिलाइएको छ ?
- आधारभूत तहको लागि आंशिक शिक्षकको व्यवस्था छ छैन ? भए कुन कुन विषयमा कति जना रहेका छन् ?
- आंशिक शिक्षकको व्यवस्था गर्नुपर्ने कारण के हो ?
 - दरबन्दी नभएर,
 - शिक्षक नियुक्ति नभएर
- कार्यरत शिक्षकहरुले के कस्ता तालिम प्राप्त गरेका छन् ?
 - सेवा प्रवेश तालिम
 - शिक्षक मेन्टरिङ
 - प्रमाणीकरण तालिम
- शिक्षकहरुले पदिय जिम्मेवारी बाहेक थप कलास तथा घण्टी पढाउन परेको छ छैन ?
- शिक्षकहरुले पदिय जिम्मेवारी बाहेक थप कलास तथा घण्टी पढाउदा सो बापत के कस्ता सुविधा प्रदान गर्ने गरिएको छ ?
- शिक्षकले विषयगत रुपमा रिपोर्टिङ गर्ने गरेको छ छैन ? जस्तै: पाठ्यपुस्तकको विषयवस्तु सकेको नसकेको के कारण नसकेको, मूल्यांकन समयमा गरेकोको नगरेको आदी
- विद्यालय, शिक्षक र विद्यार्थीको छुट्टा छुट्टै क्यालेन्डर रहेको छ छैन ?
- विद्यालयमा विद्यार्थीमा भएको प्रतिभा कसरी र कुन माध्यबाट जानकारी पाइन्छ ?

तालिका नं. ५ कर्मचारी तथा शिक्षक दरवन्दी अवस्था													
तह	स्विकृत	पद पूर्ति अवस्था				पद रिक्त	कार्यरत						
		कुल पूर्ति	पुरुष	महिला	खस आर्य		मधेशी	दलित	आ/ज	थारु	अपाङ्गता भएका	मुस्लिम	अन्य
प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षा (कक्षा १ पूर्व)													
आधारभूत शिक्षा (१-३ सम्म)													
आधारभूत विद्यालय (१-८ सम्म)													
माध्यमिक विद्यालय (१-१० सम्म)													
कूल संख्या													

१३. मनोसामाजिक परामर्श/विद्यालय स्वास्थ्यकर्मीसम्बन्धी

- विद्यालयमा मनोसामाजिक परामर्शको लागि कक्ष र कर्मचारीको व्यवस्था छु छैन ?
- विद्यालयमा स्वास्थ्य परिक्षण, घाउचोटपटक लाग्दा उपचार गर्ने वा महिनावारीको समय सहयोग गर्नको लागि विद्यालय नर्सको व्यवस्था भए छु छैन ?
- विद्यालयमा स्यानीटरी प्याड उपलब्ध छु छैन ?
- स्यानीटरी प्याड छात्राको सहज पहुचमा छु छैन ?
- मातृभाषा लगायतका विषयवस्तु स्थानिय पाठ्यक्रममा समेटिएको छु छैन ?
- हाल कस्तो किसिमको शिक्षण विधी, सामाग्रीले अध्ययन अध्यापन भएको छु ?

१४. परिक्षा तथा मूल्यांकनसम्बन्धी अधिकार

- आधारभूत तह सम्मको विद्यार्थीसित एक शैक्षिक सत्रमा कतिपटक परिक्षा लिने गरिएको छु ?
१. प्रथम त्रैमासिक २. दोश्रो त्रैमासिक ३. अर्धवार्षिक ४. वार्षिक
- विद्यार्थीसित कुनै शुल्क/रकम लिने गरिएको भए सो सम्बन्धि निर्णय कहाँबाट भएको छु ?
○ विद्यालय व्यवस्थापन समिति
○ स्थानिय तह
○ अन्य
- शुल्क लिने विषयमा निर्णय हुदा अभिभावकको सहभागिता वा सहमित लिने गरिएको छु छैन ?
प्रमाण केही छु ?

१५. विद्यालय छाडने बालबालिकाको अवस्था

- विद्यालयमा भर्ना भई विद्यालयमा अध्ययन गर्न आउन छाडने अवस्था कस्तो रहेको छ ?
- विद्यालयमा आधारभूत तहसम्मका विद्यार्थीले विद्यालय छोडनुको कारण के रहेको पाइन्छ ?
- विद्यार्थीलाई विद्यालय नछोडन वा छाडिसकेको विद्यार्थीलाई पुनः विद्यालयमा पढाउनका लागि के के उपायहरु अपनाइएको छ ?
- यस विद्यालयमा आधारभूत विद्यालयमा बहिरा विद्यार्थी, बोल्न नसक्ने विद्यार्थी, दृष्टिविहिन विद्यार्थीको लागि कस्ता कस्ता शिक्षण सामग्रीको प्रबन्ध गरिएको छ ?

तालिका नं. ६ विद्यालय छाडने विद्यार्थी विवरण												
विद्यालय तह	छात्र	छात्रा	खस आर्य	मधेशी	दलित	आ/ज	थारु	अपाङ्गता भएका	मुस्लिम	पिएल एचआइभी	यौनिक अल्पसंख्यक	अन्य
प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षा (कक्षा १ पुर्व)												
आधारभूत शिक्षा (१-३ सम्म)												
आधारभूत विद्यालय (१-८ सम्म)												
माध्यमिक विद्यालय (१-१० सम्म)												
कूल												

१६. विशेष शिक्षासम्बन्धी अधिकार

- दृष्टिविहिन नागरिकलाई ब्रेललिपि र बहिरा र स्वर वा बोलाई सम्बन्धी अपाङ्गता भएका नागरिकलाई साङ्केतिक भाषाका माध्यमबाट निःशुल्क शिक्षा पाउने अधिकारको कार्यान्वयनको अवस्था कस्तो छ ?
- अपाङ्गता भएका वा विपन्न दलित नागरिकलाई शिक्षा प्राप्त गर्ने सम्बन्धमा प्रचलित आधारभूत शिक्षा सम्बन्धी ऐनमा भएका व्यवस्था वाहेक प्रचलित कानून बमोजिम थप विशेष अधिकार आधारभूत शिक्षा सम्बन्धी ऐनको दफा ३३(२) बमोजिम रहेकोले सोको कार्यान्वयन अवस्था कस्तो रहेको छ ?
- विद्यालय बाहिर रहेका दलित, अपाङ्गता भएका र आर्थिक रुपले विपन्न बालबालिकाहरुलाई विद्यालय भर्ना गराउन र सिकाइमा निरन्तरता दिन विशेष व्यवस्था के कस्तो गरिएको छ ?

१७. विद्यालय शिक्षामा मानव अधिकार

- आधारभूत तहमा कति कक्षा देखि मानव अधिकारका विषयवस्तु समावेश गरिएको छ ?

- सम्बन्धित कक्षाका लागि समेटिएको मानव अधिकारका विषयवस्तु उपयुक्त रहे नरहेको ।
- मानव अधिकारको विषयवस्तुबाट विद्यार्थीहरूको बुझाई अवस्था कस्तो रहेको छ ।
- अधिकार तथा कर्तव्यबारे बुझाई अवस्था ।
- यसमा थप सुधार गरिनुपर्ने विषयवस्तु ।

१८. अनुगमन तथा मुल्यांकनसम्बन्धी

- विद्यालयमा व्यवस्थापन समितिबाट अनुगमन हुदाँ को कसको सहभागिता हुने गरेको छ ?
- सम्बन्धित स्थानिय तहबाट नियमित अनुगमन भइरहेको छ, छैन ?
- स्थानीय तहबाट भएको अनुगमनको आधारमा के कस्ता सुझाव अनुगमन पश्चात विद्यालयलाई प्राप्त हुने गरेको छ ?
- विद्यालय व्यवस्थापन समिति र स्थानिय निकायबाट अनुगमन हुदाँ माइनुट तथा प्रतिवेदन बन्ने गरेको छ, छैन ?
- विद्यालयबाट प्रत्येक आर्थिक वर्ष/शैक्षिक सत्रमा भएको आयव्ययको लेखापरिक्षण हुने गरेको छ, छैन ?
- लेखापरिक्षणबाट बेरुजु देखिएको छ, छैन ?
- बेरुजु सम्परिक्षण तथा असुल उपर भएको छ, छैन ?
- विद्यालयमा भएको विकास निर्माण कार्य तथा आयव्ययको विषयमा अख्तियार दुरुपयोग आयोग लगायतका निकायमा उजुर बाजुर पर्ने गरेको छ, छैन ?
- अख्तियार लगायतका निकायमा के कस्ता विषयमा उजुर बाजुर पर्ने गरेको छ ?
- अख्तियार लगायत विद्यालय व्यवस्थापन समितिका निकायमा उजुर परेको भए सो विषयको हालको अवस्था के कस्तो रहेको छ ?
- विद्यालयमा शिक्षक, कर्मचारी, अभिभावक र विद्यार्थी आचार संहिता छुट्टा छुट्टै लागु भएको छ, छैन ? देखिनेगरी राखिएको छ, छैन ?
- यस विद्यालयको शिक्षक र अभिभावकसँग समन्वय/सम्बन्ध कस्तो रहेको छ ?
- यस विद्यालयका शिक्षक, अभिभावक र विद्यालय व्यवस्थापन समितिको सम्बन्ध कस्तो रहेको छ ?
- सम्बन्धित पालिकाभिन्न/जिल्लास्तर/प्रदेश स्तर र संघीय स्तरमा विद्यालय कुन स्थानमा रहेको छ ?
- विद्यालयमा गुनासो सुनुवाइ सम्बन्धि व्यवस्था रहेको छ, छैन ?
- विद्यालयको सकारात्मक पक्षहरू के के रहेको छ ?
- विद्यालयको भोगाई तथा चुनौति के कस्तो रहेको छ ?
- अन्य कुरा केही छ,

१९. विद्यालयको सफल पक्ष

- विद्यालय संचालन गर्दा देखिएका सफल पक्षबारे बुझ्ने ।

२०. विद्यालयको चुनौति

- विद्यालय संचालन गर्दा देखिएका चुनौतिबारे बुझ्ने ।

२१. समाधानका उपाय

- विद्यालयमा रहेको मौजुदा अवस्था तथा परिस्थितीलाई अझै राम्रो बनाउन अथवा सुधारका लागि के कस्ता कार्य गर्न सकिन्छ, सोबारे बुझने ।
- स्थानीय तहबाट निर्वाह हुनुपर्ने कार्य तथा भुमिकाबारे बुझने ।
- नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकारबाट हुनुपर्ने भुमिकाबारे बुझने ।

२२. टोलीको अनुभव

- अध्ययन, अनुसन्धान तथा अनुगमनको दौरानमा टोलीले देखेको, अनुभव गरेको विषयवस्तु ।

भाग दुई
स्थानीय तहसँग सम्बन्धित

परिच्छेद-एक
प्रारम्भिक

२३. स्थानीय तहको जनसंख्या

- पालिकामा निम्न समुदायको जनसंख्या कति रहेको छ ?

वर्ग	जनसंख्या
पुरुष	
महिला	
अन्य	
बालबालिका	
खस आर्य	
मधेशी	
आदिवासी जनजाति	
दलित	
मुस्लिम	
थारु	
अपागंता भएको व्यक्ति	
पिछडिएको क्षेत्र	

२४. स्थानीय तहको नीति

- स्थानीय तहबाट अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा सम्बन्धी के कस्ता नीति निर्माण भएको छ ?
 - प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षासम्बन्धी
 - आधारभूत तह शिक्षासम्बन्धी
 - अनौपचारिक शिक्षासम्बन्धी
 - खुल्ला तथा वैकल्पिक निरन्तर सिकाइसम्बन्धी
 - सामुदायिक सिकाइसम्बन्धी
 - विशेष समावेशी शिक्षासम्बन्धी
 - अन्य

२५. रणनीति

- स्थानीय तहबाट अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षासम्बन्धी नीति कार्यान्वयनका लागि के कस्ता रणनीति तथा कार्यविधि निर्माण तथा लागु गरिएको छ ?
 - विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकालाई शिक्षामा ल्याउने रणनीति
 - स्थानिय मात्रभाषामा पाठ्यक्रम निर्माण तथा कार्यान्वयन
 - अन्य

२६. योजना तथा कार्ययोजना

- स्थानीय तहबाट अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षासम्बन्धी नीति तथा रणनीति कार्यान्वयनका लागि के कस्ता योजना तथा कार्ययोजना निर्माण गरी लागु गरिएको छ ?
 - विपदमा शिक्षा तथा सिकाई निरन्तरता सम्बन्धि निति तथा योजना
 - निःशुल्क र अनिवार्य आधारभूत शिक्षा कार्यान्वयन सम्बन्धी योजना
 - अन्य

परिच्छेद-दुई अधिकार कार्यान्वयन अवस्था

२७. अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षासम्बन्धी अधिकार^६

प्रारम्भिक बाल बिकास तथा शिक्षासम्बन्धी अधिकार^७

- चार वर्षको उमेर पूरा भएका बालबालिकाको जनसंख्या जातिगत आधारमा कति रहेको छ ?
- प्रारम्भिक बाल बिकास तथा शिक्षा (यस पछि “बाल बिकास शिक्षा” भनि उल्लेख गरिएको) मा भर्ना भएका बालबालिकाको संख्या ।
- बाल बिकास शिक्षाको पहुच वाहिर रहेका बालबालिकाको जातिगत संख्या कति रहेको छ ?
- बाल बिकास शिक्षा पहुच वाहिर रहनुको कारण के कस्तो रहेको छ ?

^६ आधारभूत शिक्षा कक्षा १ देखि ८ सम्म ।

^७ ऐनको दफा ६ अनुसार बाल बिकास शिक्षाको व्यवस्था स्थानिय तहले मिलाउनु पर्ने ।

आधारभूत शिक्षासम्बन्धी अधिकार^५

- अनिवार्य शिक्षा प्रदान गर्नका लागि चार वर्ष पुरा भई तेह वर्ष उमेर पूरा नभएका^६ (यस पछि “अनिवार्य शिक्षा उमेर समुह” भनि उल्लेख गरिएको) बालबालिकाको संख्या ।
- विद्यालय भर्ना भएका अनिवार्य शिक्षा उमेर समुहका बालबालिकाको संख्या ।
- विद्यालय बाहिर रहेका अनिवार्य शिक्षा उमेर समुहका बालबालिकाको संख्या ।
- विद्यालय बाहिर रहेका अनिवार्य शिक्षा उमेर समुहका बालबालिकाको जातिगत संख्या ।
- वैकल्पिक व्यवस्था : विद्यालय पहुच बाहिर रहेका यस उमेर समुह (४-१३) का बालबालिकाको लागि शिक्षाको हकमा अन्य वैकल्पिक व्यवस्था के कस्तो मिलाइएको छ ?
- वैकल्पिक व्यवस्था मार्फत अनिवार्य शिक्षा प्राप्त गर्ने बालबालिका संख्या ।
- प्राकृतिक विपद, दुर्घटना, आकस्मिक घटना लगायतका अन्य कारणबाट प्रभावित बालबालिकालाई आधारभूत तहसम्मको शिक्षा सुरक्षित तरिकाले प्रदान गर्नका लागि के कस्ता उपाय तथा व्यवस्था स्थानिय तहले गरेको छ ?

तालिका-१						
अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा						
क्र.सं.	विद्यालय	विद्यालय संख्या	कुल विद्यार्थी	छात्र	छात्रा	अन्य
१	प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षा (कक्षा १ पूर्व)					
२	आधारभूत शिक्षा (१-३ सम्म)					
३	आधारभूत विद्यालय (१-८ सम्म)					
४	माध्यमिक विद्यालय (१-१० सम्म)					
५	माध्यमिक विद्यालय (१-१२ सम्म)					

^५ कक्षा एक देखि कक्षा आठसम्मको विद्यालय शिक्षा ।

^६ ऐनको दफा ६ अनिवार्य शिक्षा प्रदान गर्नुपर्ने, उपदफा १ अनुसार : स्थानीय तह मार्फत राज्यले चार वर्ष पूरा भई तेह वर्ष उमेर पूरा नभएको प्रत्येक बालबालिकालाई आधारभूत तहसम्म अनिवार्य शिक्षा प्रदान गर्ने व्यवस्था गर्नु पर्नेछ ।

माध्यमिक शिक्षासम्बन्धी अधिकार^{१०}

- माध्यमिक विद्यालयमा भर्ना भएका बालबालिकाको संख्या ।
- माध्यमिक विद्यालय विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाको संख्या ।
- विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाको जातिगत संख्या ।
- वैकल्पिक व्यवस्था : विद्यालय पहुच बाहिर रहेकाको हकमा अन्य वैकल्पिक व्यवस्था के कस्तो मिलाइएको छ ?
- वैकल्पिक व्यवस्था मार्फत अनिवार्य शिक्षा प्राप्त गर्ने बालबालिका संख्या ।
- प्राकृतिक विपद, दुर्घटना, आकस्मिक घटना लगायतका अन्य कारणबाट प्रभावित बालबालिकालाई माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा सुरक्षित तरिकाले प्रदान गर्नका लागि के कस्ता उपाय तथा व्यवस्था स्थानिय तहले गरेको छ ?
- माध्यमिक तहका विद्यार्थीसित निम्न शिर्षकमा शुल्क लिने गरिएको छ, छैन ?
 - विद्यार्थी भर्ना शुल्क
 - मासिक पढाई शुल्क
 - परीक्षा शुल्क
 - पाठ्यपुस्तक वापत रकम
 - सहयोग शुल्क/भ्रमण शुल्क
 - अन्य शुल्क
- उपर्युक्त शिर्षक बाहेक अन्य कुनै शिर्षकमा शुल्क लिने गरिएको छ, छैन ? गरिएको भए के कुन शिर्षकमा कति शुल्क लिने गरिएको छ ?

तालिका-२						
माध्यमिक शिक्षा						
क्र.सं.	विद्यालय	विद्यालय संख्या	कुल विद्यार्थी	छात्र	छात्रा	अन्य

^{१०} अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा सम्बन्धी ऐन, २०७५ दफा ३ को उपदफा ३ मा माध्यमिक शिक्षालाई पनि अधिकारको रूपमा परिभाषित गरिएको छ ।

१	आधारभुत विद्यालय (९-१०सम्म)					
२	माध्यमिक विद्यालय (११-१२ सम्म)					
	कूल संख्या					

२८. भेदभाव तथा छुवाछुत विरुद्धको अधिकार

- विद्यार्थीहरू विच वर्गिय/जातिय वा अन्य आधारमा एक अर्कालाई होच्याउने, गिज्याउने गर्ने गरिएको पाइएको छ छैन ?
- उपरोक्त प्रकृतिको व्यवहार वा आचारण शिक्षकहरूबाट हुने गरेको छ छैन ?
- शिक्षक शिक्षिका तथा कर्मचारीहरूबाट विभेदजन्य कार्य वा व्यवहार वा आचरण विद्यार्थीसित हुने गरेको छ छैन ?
- विद्यार्थी विद्यार्थीविच विभेदजन्य कार्य वा व्यवहार वा आचरण हुने गरेको छ छैन ?
- विभेदजन्य कार्य वा व्यवहार वा आचरणका कारण विद्यालय छाडेको अवस्था देखिएको छ छैन ?
- एचआईभी संक्रमित बालबालिका अध्ययनरत रहेको भए निजलाइ लक्षित सामाजिक लान्छनाजन्य व्यवहार हुने गरेको छ छैन ?
- विद्यार्थीसित शारिरिक, मानसिक, लैगिंक हिंसा, यौन हिंसाजन्य कार्य वा व्यवहार भएको छ छैन ?
- विद्यार्थीलाई अध्ययन गराउदा शारिरिक तथा मानसिक सजाय रोक्नका लागि के कस्ता उपाय अवलम्बन गरिएको छ ?
- अश्लिन कार्य तथा हिंसा हुने गरेको छ छैन ?
- अनलाइन हिंसा भएको छ कि छैन ?
- भए गरेका हिंसाको उपचार के कसरी हुदै आइरहेको छ ?

२९. मात्रभाषामा शिक्षा प्राप्त गर्न पाउने अधिकार

- यस स्थानीय तहमा कुन कुन मात्रभाषीका समुदाय रहेका छन ?

- प्रत्येक समुदायका नागरिकलाई आधारभूत तह वा माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा आफ्नो मातृभाषामा शिक्षा पाउने हक संविधान तथा ऐनमा व्यवस्था गरेको सन्दर्भमा मातृभाषामा शिक्षा प्रदान गर्नका लागि स्थानीय तहबाट कुनै पाठ्यक्रम निर्धारण भएको छ, छैन ?
- मातृभाषामा शिक्षा प्रदान गर्नका लागि यस सम्बन्धी छुट्टै विद्यालय तथा शैक्षिक संस्था खोलिएका तथा सञ्चालनमा छ, छैन ?
- मातृभाषामा शिक्षा प्रदान गर्नका लागि अनुमति लिएका विद्यालय के कति रहेका छन् ?
- विद्यार्थीहरूले बोल्ने मातृभाषामा अध्ययन अध्यापन गर्ने गराउने गरिएको छ, छैन ? छ भने कुन कुन भाषामा अध्यापन गराउने गरिएको छ ?
 - मातृभाषाको नाम उल्लेख गर्नुहोस ।
- नेपाली नबुझ्ने मातृभाषा मात्र बुझ्ने र बोल्ने विद्यार्थीलाई निज विद्यार्थीकै मातृभाषामा अध्ययन गराउने गरिएको छ, छैन ?
- कुनै खास विषयमा मातृभाषी शिक्षाको व्यवस्था मिलाइएको छ, छैन ?
- उक्त विषयमा आदिवासी जनजाति वा स्थानीय स्तरका सामाजिक, साँस्कृतिक, रितिरिवाज, प्रथा, परम्परा, भाषा लगायतका विषयवस्तुहरू स्थानिय पाठ्यक्रममा समेटिएको छ, छैन ?
- कति कक्षा वा तह सम्म आधारभूत तह वा माध्यमिक तह सम्म मातृभाषामा शिक्षा अध्यापन गराउने गरिएको छ ?
- कहिलेदेखि मातृभाषामा शिक्षा अध्यापन गराउन थालिएको छ ?
- मातृभाषाका पाठ्यसामग्री, शिक्षण सामग्री तथा अन्य सामग्रीहरू (विद्युतीय सामग्रीहरू समेत) व्यवस्था रहेको छ, छैन ?
- मातृभाषाको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्न विद्यालयस्तरीय पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीहरू मातृभाषामा उपलब्ध छ, छैन ?
- आधारभूत तहसम्मको शिक्षण सिकाईलाई गुणस्तरिय शिक्षा बनाउन कस्तो किसिमको विषयवस्तु शिक्षण विधी/सामग्री पठनपाठन गराउदै आइरहेको छ ?
- आपाडता भएका विद्यार्थीको हकमा के कसरी कुन माध्यमबाट अध्यापन गर्ने गराउने गरिएको छ ?
 - साकेतिक भाषा
 - दोभाषेको प्रयोग

३०. बाल विवाह विरुद्धको अधिकार

- प्रचलित कानूनले तोकेको विवाहको उमेर वर्ष २० नपुगि विवाह गरेका बालबालिका छन छैनन ?
- बाल विवाह गरेका बालबालिका छन भने के कति छन ?
- वर्ष १३ नपुगि बाल विवाह गरेका कति छन ?
- वर्ष १३ माथि तर वर्ष २० मुनिका बाल विवाह गरेका कति छन् ?
- बाल विवाह भए पछि निजहरुको अध्ययन कार्यमा के कस्तो प्रभाव परेको छ ?
- विवाह पश्चात पनि अध्ययन कार्य निरन्तर भयो भएन ?
- अन्य थप कुरा ।

३१. विद्यालय भर्नासम्बन्धी अधिकार

- विद्यार्थी भर्ना अभियान सम्बन्धी के कस्ता कार्यक्रम संचालन गर्ने गरिन्छ ?
- विद्यार्थी भर्ना गर्दा के कस्ता आधार प्रमाण खोज्ने गरिएको छ ?
 - जन्मदर्ता
 - संरक्षक अभिभावकको सहभागिता/नागरिकता
 - समावेशी पहिचानसम्बन्धी कागजात
 - अधिल्लो कक्षाको प्रमाणपत्र
 - अन्य
- विद्यालयबाट माग गरिएको प्रमाण पुर्याउन नसकेको कारण भर्ना नपाएको अवस्था छ छैन ?
- विद्यार्थी भर्ना गर्दा कसैको हकमा भर्ना इन्कार गरिएको छ छैन ?
- भर्ना इन्कारीको जानकारी कुन तरिकाले दिइएको हो ?
 - लिखित जानकारी ।
 - मौखिक जानकारी ।
- भर्नामा इन्कार गर्दा त्यसको विकल्प सम्बन्धितलाई सुभाइएको छ छैन ?
- आर्थिक रूपले विपन्न र अपागता भएका व्यक्तिलाई भर्ना इन्कारी गरिएको छ छैन ?

- पुनः भर्ना : ५ वर्ष पुरा भई १२ वर्ष पुरा नगरेकोले कुनै कारणवश भर्ना हुन नसकी आधारभूत तहसम्मको अध्ययन पुरा नगरेको वा आधारभूत तहको अध्ययन पुरा नगरी विद्यालय छाडेकोलाई पुनः भर्ना गर्ने गरिएको छ छैन ?
- पुनः भर्ना गरेपछि कक्षाका अन्य बालबालिकाको समान स्तरमा ल्याउन के कस्तो वैकल्पिक उपाय मिलाइएको छ ?
- विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिका : विद्यालयमा भर्ना भई आधारभूत तहको शिक्षा अध्ययन गर्न नसक्ने बालबालिका संख्या के कति रहेको छ ?
- विद्यालयमा भर्ना भई आधारभूत तहको शिक्षा अध्ययन गर्न नसक्ने बालबालिकाको लागी आधारभूत तहसम्मको वैकल्पिक शिक्षा व्यवस्था के कस्तो मिलाइएको छ ?
- अभिभावकविहिन बालबालिका : अभिभावक पहिचान नभएका वा पत्ता नलागेका बालबालिका यस विद्यालयमा भर्ना भएका छन् छैनन् ? भए के कति छन् ?
- अभिभावकविहिन बालबालिकाको आधारभूत तहसम्मको अध्ययन खर्च कसले व्यहोरेको छ ?

तालिका ३					
भर्ना क्षमता					
विवरण	प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षा	आधारभूत तह (१-३)	आधारभूत तह (१-८)	माध्यमिक तह (९-१०)	माध्यमिक तह (११-१२)
स्विकृत भर्ना क्षमता					
विद्यार्थी भर्ना भएको संख्या					

३२. पाठ्यपुस्तक सम्बन्धी अधिकार

- विद्यार्थी भर्ना हुदाका बखत आधारभूत तह वा माध्यमिक तहका विद्यार्थीलाई निशुल्क पाठ्यपुस्तक उपलब्ध गराउने गरिएको छ छैन ?
- आर्थिक रूपले विपन्न बालबालिका: आधारभूत तहमा भर्ना भएका आर्थिक रूपले विपन्न बालबालिकालाई निःशुल्क पाठ्यपुस्तकका साथै कापी, कलम लगायतका शैक्षिक सामग्री प्रदान गरिदै आइएको छ छैन ? छ भने कसरी प्रदान गरिदै आइएकोछ ? के कस्ता सामग्री उपलब्ध गराउदै आइएको छ ?

- आधारभूत तहका लागि आवश्यक पर्ने प्रयोगशाला, अतिरिक्त क्रियाकलाप सामग्री, खेल सामग्री, खेलकुद पुर्वाधार, कम्प्युटर तथा सुचना प्रविधिको पहुचको व्यवस्था के कसरी मिलाइएको छ ?

३३. छात्रवृत्तिसम्बन्धी अधिकार

- मानव विकास सुचकांक अनुसार तोकिएको सुचकांक भन्दा पछाडी परेका समुदाय र आर्थिक रूपले विपन्न व्यक्तिको पहिचान यस स्थानीय तहबाट भएको छ छैन ?
- पहिचान भएको भए त्यस्ता व्यक्ति लगायत अपागंता भएका परिवारका बालबालिकालाई आधारभूत तहसम्म छात्रवृत्ति उपलब्ध गराइएको छ छैन ?
- छात्रवृत्ति उपलब्ध गराउदै आइएको भए के कति रकम कुन समयमा उपलब्ध गराउदै आइएको छ ?
- विद्यालयमा भर्ना भएका अपागंता भएका बालबालिका, यौनिक तथा लैंगिक अल्पसंख्यकहरु, आर्थिक रूपले विपन्न, सिमान्तकृत समुदाय र विपन्न दलित बालबालिकाहरुको हकमा भर्ना र सिकाईमा निरन्तरता दिनका लागि विशेष व्यवस्था के गरिएको छ ?

३४. गुणस्तरीय शिक्षासम्बन्धी अधिकार सम्बन्धमा^{११}

भौतिक पुर्वाधार

- यस स्थानीय तहभित्र विद्यालय संख्या कति रहेको छ ?
- विद्यालयमा पुस्तकालयको व्यवस्था छ छैन ?
- विद्यालय व्यवस्थापनमा बालबालिकाको सहभागिता के कस्तो रहेको छ ?
- विद्यालयमा खेल मैदानको व्यवस्था छ छैन ?
- विद्यालयमा शौचालय, धारापानी व्यवस्थापन कस्तो रहेको छ ? लैंगिकमैत्री, अपागंमैत्री र बालमैत्री छ छैन ?
- विद्यार्थीलाई आवश्यक पर्ने शैक्षिक सामग्री, खेलकुद सामग्री लगायत अन्य आवश्यक सामग्रीको पर्याप्त उपलब्धता छ छैन ?
- विद्यालयको कक्षा कोठा, भ्यालको व्यवस्था गर्मीको समयमा उचित मात्रामा पंखाको व्यवस्था मिलाइएको छ छैन ?
- विद्यार्थीका लागि आवश्यक कम्प्युटर, इन्टरनेट लगायतको व्यवस्था छ छैन ?

^{११} यस खण्डमा गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान तथा प्राप्तिका लागि आवश्यक विषयवस्तुबारे उल्लेख गरिएको छ ।

- विद्यालय आवतजावतको लागि बसको व्यवस्था छ, छैन ? छ भने पर्याप्त अपर्याप्त अवस्था कस्तो रहेको छ ?

तालिका नं. ४ कक्षा कोठा अवस्था	
विद्यालय तह	विद्यालय संख्या
प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षा (कक्षा १ पुर्व)	
आधारभूत शिक्षा (१-३ सम्म)	
आधारभूत विद्यालय (१-८ सम्म)	
माध्यमिक विद्यालय (१-१० सम्म)	
माध्यमिक विद्यालय (१-१२ सम्म)	

दिवा

खाजा

- के कस्ता बालबालिकालाई दिवा खाजा वा दिवा खाजा खर्च उपलब्ध गराउदै आइएको छ ?
- दिवा खाजा विद्यालयमा उपलब्ध गराउने गरिएको छ भने हप्ताको कति दिन र दैनिक कुन समयमा खुवाउने गरिएको छ ?
- दिवा खाजामा के कस्ता खानेकुरा खुवाउने गरिएको छ ?
- दिवा खाजा खर्च कसरी कुन वर्गलाई उपलब्ध गराउदै आइएको छ ?
 - बैक खातामा जम्मा गर्ने गरिएको ।
 - अभिभावकको हातमा नगदै दिने गरिएको ।
 - विद्यार्थीको हातमा नगदै दिने गरिएको ।
 - विद्यालय आफैले खाजा खुवाउने गरिएको छ ।

योग्यता प्राप्त शिक्षकबाट शिक्षा पाउने अधिकार

- विद्यालयको स्विकृत दरवन्दी, पदपुर्ति र रिक्त अवस्था कस्तो रहेको छ ?
- सबै विषयका शिक्षक छन छैनन ? छैनन भने कुन कुन विषयका शिक्षकहरु छैनन् ?
- विषयगत शिक्षकको अभावमा सम्बन्धित विषयको अध्यापन कसरी मिलाइएको छ ?

- आधारभूत तहको लागि आंशिक शिक्षकको व्यवस्था छ, छैन ? भए कुन कुन विषयमा कति जना रहेका छन् ?
- आंशिक शिक्षकको व्यवस्था गर्नुपर्ने कारण के हो ?
 - दरबन्दी नभएर,
 - शिक्षक नियुक्ति नभएर
- कार्यरत शिक्षकहरुले के कस्ता तालिम प्राप्त गरेका छन् ?
 - सेवा प्रवेश तालिम
 - शिक्षक मेन्टरिङ
 - प्रमाणीकरण तालिम
 - शिक्षकहरुले पढिय जिम्मेवारी बाहेक थप कलास तथा घण्टी पढाउन परेको छ, छैन ?
- शिक्षकहरुले पढिय जिम्मेवारी बाहेक थप कलास तथा घण्टी पढाउदा सो बापत के कस्ता सुविधा प्रदान गर्ने गरिएको छ ?

तालिका नं. ५													
कर्मचारी तथा शिक्षक दरबन्दी अवस्था													
तह	स्विकृत	पद पूर्ति अवस्था				पद रिक्त	कार्यरत						
		कुल पूर्ति	पुरुष	महिला	खस आर्य		मधेशी	दलित	आ/ज	थारु	अपाङ्गता भएका	मुस्लिम	अन्य
प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षा (कक्षा १ पुर्व)													
आधारभूत शिक्षा (१-३ सम्म)													

आधारभूत विद्यालय (१-८ सम्म)													
माध्यमिक विद्यालय (१-१० सम्म)													
कूल संख्या													

मनोसामाजिक परामर्श/विद्यालय स्वास्थ्यकर्मीसम्बन्धी

- विद्यालयमा मनोसामाजिक परामर्शको लागि कक्ष र कर्मचारीको व्यवस्था छ, छैन ?
- विद्यालयमा स्वास्थ्य परिक्षण, घाउचोटपटक लाग्दा उपचार गर्ने वा महिनावारीको समय सहयोग गर्नको लागि विद्यालय नर्सको व्यवस्था भए छ, छैन ?
- विद्यालयमा स्यानीटरी प्याड उपलब्ध छ, छैन ?
- स्यानीटरी प्याड छात्राको सहज पहुचमा छ, छैन ?
- मातृभाषा लगायतका विषयवस्तु स्थानिय पाठ्यक्रममा समेटिएको छ, छैन ?
- हाल कस्तो किसिमको शिक्षण विधी, सामाग्रीले अध्ययन अध्यापन भएको छ ?

परिक्षा तथा मूल्यांकनसम्बन्धी अधिकार

- आधारभूत तह सम्मको विद्यार्थीसित एक शैक्षिक सत्रमा कतिपटक परिक्षा लिने गरिएको छ ?
 - त्रैमासिक
 - अर्धवार्षिक
 - वार्षिक
- विद्यार्थीसित कुनै शुल्क/रकम लिने गरिएको भए सो सम्बन्धि निर्णय कहाँबाट भएको छ ?
 - विद्यालय व्यवस्थापन समिति
 - स्थानिय तह
 - अन्य
- शुल्क लिने विषयमा निर्णय हुदा स्थानीय तहको सहमति लिनु पर्ने हो होइन ?

३५. विद्यालय छाडने बालबालिकाको अवस्था

- विद्यालयमा भर्ना भई विद्यालयमा अध्ययन गर्न आउन छाडने अवस्था कस्तो रहेको छ ?
- विद्यालयमा आधारभूत तहसम्मका विद्यार्थीले विद्यालय छोडनुको कारण के रहेको पाइन्छ ?
- विद्यार्थीलाई विद्यालय नछोडन वा छाडिसकेको विद्यार्थीलाई पुनः विद्यालयमा पठाउनका लागि के के उपायहरु अपनाइएको छ ?
- यस विद्यालयमा आधारभूत विद्यालयमा बहिरा विद्यार्थी, बोल्न नसक्ने विद्यार्थी, दृष्टिविहिन विद्यार्थीको लागि कस्ता कस्ता शिक्षण सामग्रीको प्रबन्ध गरिएको छ ?

तालिका नं. ६													
विद्यालय छाडने विद्यार्थी विवरण													
विद्यालय तह	छात्र	छात्रा	खस आर्य	मधेशी	दलित	आ/ज	थारु	अपाङ्गता भएका	मुस्लिम	पिपल	पञ्चाथार्वी	यौनिक अल्पसंख्यक	अन्य
प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षा (कक्षा १ पुर्व)													
आधारभूत शिक्षा (१-३ सम्म)													
आधारभूत विद्यालय (१-८ सम्म)													
माध्यमिक विद्यालय (१-१० सम्म)													
कूल													

३६. विशेष शिक्षासम्बन्धी अधिकार

- दृष्टिविहीन नागरिकलाई ब्रेललिपि र बहिरा र स्वर वा बोलाई सम्बन्धी अपागंता भएका नागरिकलाई साङ्केतिक भाषाका माध्यमबाट निःशुल्क शिक्षा पाउने अधिकारको कार्यान्वयनको अवस्था कस्तो छ ?
- अपाङ्गता भएका ता विपन्न दलित नागरिकलाई शिक्षा प्राप्त गर्ने सम्बन्धमा प्रचलित आधारभूत शिक्षा सम्बन्धी ऐनमा भएका व्यवस्था बाहेक प्रचलित कानून बमोजिम थप विशेष अधिकार आधारभूत शिक्षा सम्बन्धी ऐनको दफा ३३(२) बमोजिम रहेकोले सोको कार्यान्वयन अवस्था कस्तो रहेको छ ?
- विद्यालय बाहिर रहेका दलित, अपाङ्गता भएका र आर्थिक रूपले विपन्न बालबालिकाहरूलाई विद्यालय भर्ना गराउन र सिकाइमा निरन्तरता दिन विशेष व्यवस्था के कस्तो गरिएको छ ?

३७. विद्यालय शिक्षामा मानव अधिकार

- आधारभूत तहमा कति कक्षा देखि मानव अधिकारका विषयवस्तु समावेश गरिएको छ ?
- सम्बन्धित कक्षाका लागि समेटिएको मानव अधिकारका विषयवस्तु उपयुक्त रहे नरहेको ।
- मानव अधिकारको विषयवस्तुबाट विद्यार्थीहरूको बुझाई अवस्था कस्तो रहेको छ ।
- अधिकार तथा कर्तव्यबारे बुझाई अवस्था ।
- यसमा थप सुधार गरिनुपर्ने विषयवस्तु ।

परिच्छेद-तीन विविध

३८. विद्यालय व्यवस्थापन

- स्थानिय तह पालिका भित्र निम्नानुसारको विद्यालय के कति रहेका छन् ?
 - सामुदायिक विद्यालय,
 - संस्थागत विद्यालय
 - गुठी र सहकारी विद्यालय
- स्थानिय तह पालिकाबाट के कति विद्यालयले संचालनको अनुमति लिएका छन् ?
 - सामुदायिक विद्यालय,

- संस्थागत विद्यालय
- गुठी र सहकारी विद्यालय
- मात्रभाषा शिक्षाको विद्यालय
- विशेष प्रकृतिको विद्यालय
- धार्मिक विद्यालय

३९. विद्यालय अनुगमन तथा नियमन

- विद्यालय व्यवस्थापन समितिको भुमिका कस्तो रहेको पाइएको छ ?
- विद्यालय व्यवस्थापन समितिको निर्वाचन तथा गठन आवधिक रुपमा समयमा नै हुने गरेको छ, छैन ?
- विद्यालय व्यवस्थापन समितिको अनुगमन तथा नियमन गर्ने कार्य पालिकाले कसरी गर्दै आइरहेको छ ?
- विद्यालय भर्नामा इन्कारी गरिएको विषयमा पालिका आउने गरेको छ, छैन ? आइरहेको भए कुन तवरले आउने गरेको छ ?
 - लिखित
 - मौखिक
- विद्यालय भर्ना इन्कारी गुनासो व्यवस्थापन कसरी गर्ने गरिएको छ ?
 - औपचारिक
 - अनौपचारिक
- अनिवार्य शिक्षाका मापदण्ड तथा सूचकहरू निर्धारण गरी सोको प्राप्ति भए नभएको सम्बन्धमा आवधिक रुपमा मूल्याङ्कन गर्ने गर्ने गरेको छ ?
- विद्यालयमा के कस्ता विद्यार्थीलाई दिवा खाजा तथा दिवा खाजा खर्च उपलब्ध गराउने गरिएको छ ?
- विद्यालयमा के कस्ता विद्यार्थीलाई छात्रवृत्ति उपलब्ध गराउने गरिएको छ ?
- पालिकाभित्रका विद्यालयहरु अपागंतामैत्री तथा बालमैत्री छन छैनन् ?
- यस स्थानिय तहको विद्यालयहरुमा आधारभूत तहको शिक्षामा आवश्यक जनशक्ति व्यवस्थापन, भवन, कक्षाकोठा, फर्निचर, प्रयोगशाला, शौचालय, पानी, पुस्तकालय, बुक कर्नर जस्ता भौतिक तथा शैक्षिक सामग्रीहरुको पूर्वाधार अवस्था कस्तो रहेको छ ?
- पालिका भित्र नमुना विद्यालय वा विशिष्टकृत विद्यालय वा घुम्ती विद्यालय वा यस्तै अन्य विशेष प्रकारको विद्यालय स्थापना तथा संचालन भएका छन छैनन ? भएको भए कति वटा संचालनमा छन ?
- यस पालिकामा बोलिने मात्रभाषा कुन कुन रहेका छन ?

- निरक्षर नागरिकलाई साक्षर बनाउनका लागि **स्थानीय तहबाट** के कस्ता साक्षरता कार्यक्रम संचालन गरिएको छ ?
 - सामुदायिक सिकाई केन्द्र
 - आधारभूत प्रौढ शिक्षा
 - परम्परागत शिक्षा
 - अनौपचारिक शिक्षाका अन्य विकल्प
- प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षा देखि १२ कक्षा सम्मका **निजी लगानी भएका विद्यालयमा** निम्नानुसारको निशुल्क शिक्षा निम्नानुसार स्थान आरक्षण दिने गरिएको छ, छैन ?
 - ५०० जना भएका विद्यार्थीमा कम्तिमा १० प्रतिशत ।
 - ५०० देखि ८०० विद्यार्थी भएकामा कम्तिमा १२ प्रतिशत ।
 - ८०० देखि माथि विद्यार्थी भएकामा कम्तिमा १५ प्रतिशत ।
- सामुदायिक विद्यालयलाई दिने अनुदान तथा सोको बजेट व्यवस्थापन, विद्यालयको आय व्ययको लेखा अनुशासन कायम, अनुगमन तथा नियमन के कसरी हुदै आइरहेको छ ?
- विद्यालयको आय व्ययको लेखा परीक्षण प्रत्येक आर्थिक वर्षमा नियमित तवरले हुने गरेको छ, छैन ? यस सम्बन्धी के कस्ता समस्या तथा चुनौति देखिएको छ ?
- आधारभूत तथा माध्यमिक तहको शिक्षासम्बन्धी योजना तथा बजेटमा के कस्ता कार्यक्रम रहेका छन् ?
- शिक्षा सम्बन्धी योजना तथा बजेट कार्यान्वयन अवस्था कस्तो रहेको छ ?

४०. अन्त्यमा

- पालिकाभित्र आधारभूत तथा निःशुल्क शिक्षाको अधिकार कार्यान्वयन अवस्थाका सकारात्मक पक्षहरु के कस्ता रहेका छन् ?
- यस सन्दर्भमा पालिकाले अनुभव गरेको चुनौतिहरु के कस्ता रहेका छन् ?
- अन्य केही थप ।

भाग तीन

विद्यालय व्यवस्थापन समितिसँग सम्बन्धित

४१. अन्तर्वार्ता दिनेको परिचय:

नाम थर		उमेर	लिङ्ग			सम्पर्क नं.
			पुरुष	महिला	अन्य	
पद						
विद्यालयको नाम						

४२. विद्यालय व्यवस्थापन समिति

- व्यवस्थापन समितिको अध्यक्ष कति समय देखि पदमा रहिरहनु भएको छ ?
- व्यवस्थापन समितिका वर्तमान सदस्यहरु कहिलेदेखि समितिका सदस्यमा रहिरहनु भएको छ ?
- विद्यालय व्यवस्थापन समितिमा समावेशी सहभागिता के कस्तो रहेको छ ?
- व्यवस्थापन समिति गठन प्रक्रियामा कुनै समस्या, जटिलता वा वादविवाद भएको थियो की थिएन ?
- व्यवस्थापन समितिको सचिवालय कहाँ रहेको छ ?
 - विद्यालय
 - अन्यत्र
- विद्यालय व्यवस्थापन समितिको आचारसंहिता सबैलाई देखिनेगरी राखिएको छ, छैन ?
- विद्यालयको विकासको लागि समितिले के कस्ता योजना तर्जुमा गरेको छ ?
- विद्यालय सञ्चालन कार्यविधि (एस.आइ.पि.) बनाई लागु गरिएको छ, छैन ? लागु गरिएको भए
 - कार्यविधिको नाम
 - लागु गरिएको मिति
- विद्यालय व्यवस्थापन समितिले शिक्षा नियमावली २०५९ अनुसार शिक्षक अभिभावक संघको कार्यकारी समिति गठन भएको छ, छैन ?
- शिक्षक अभिभावक संघको कार्यकारी समिति गठन गरेको छ भने कति सदस्य रहेका छन् ? (सात सदस्य नघटाई राख्नु पर्ने)
 - शिक्षकबाट प्रतिनिधि संख्या
 - अभिभावक प्रतिनिधि संख्या
 - अन्य प्रतिनिधि संख्या
- विद्यालयमा गुनासोको सुनुवाई तथा व्यवस्थापन के कसरी गर्ने गरिएको छ ?
- विपदको पुर्व तयारी, उद्धार तथा स्थानान्तरण लगायतको विषयसम्बन्धी योजना र व्यवस्थापन रहेको छ, छैन ?

- विद्यालयमा शिक्षकको गुणस्तर कायम गर्नको लागि समितिले के कस्तो कार्य गरेको छ ?
- विद्यालयले निर्धारण गरेको शुल्कको विषयमा के कस्तो सुझाव समितिले प्रदान गरेको छ ?
- विद्यालयको शैक्षिक गतिविधिबारे नियमितरूपमा जानकारी राख्नको लागि समितिले कसरी कार्य गर्दै आइरहेको छ

४३. समितिको कामकारवाही

- विद्यालयको प्रधानाध्यापक नियुक्त गर्दा के कस्ता आधारमा नियुक्त गरिएको छ ?
- सामुदायिक शिक्षक नियुक्त गरिएको छ, छैन ?
- विद्यालयको स्रोत व्यहोर्ने गरी अन्य शिक्षक तथा कर्मचारी नियुक्त गरिएको छ, छैन ? छ भने के कस्ता शिक्षक तथा कर्मचारी नियुक्त गरिएको छ ?
- विद्यालयको हितको लागि सरकारी तथा गैर सरकारी संघ संस्था वा व्यक्तिसंग कुनै सम्झौता गरिएको छ, छैन ? गरिएको भए के कस्ता कार्यका लागि सम्झौता गरिएको छ ?
- सम्झौता अनुसार विद्यालयमा प्रगति भएको छ, छैन ?
- अघिल्लो शैक्षिक वर्षको आय, व्यय तथा शैक्षिक उपलब्धि र अगामी वर्षको शैक्षिक कार्यक्रमको सम्बन्धमा प्रत्येक वर्ष विद्यालयका चन्दादाता र अभिभावकहरुलाई भेला गराई जानकारी गराउने कार्य कुन समयमा गर्ने गरिएको छ ?
- विद्यालयको शैक्षिक स्तर सुधार गर्नका लागि के कस्ता कार्यक्रम संचालन गरिएको छ ?
- विद्यालय व्यवस्थापन समितिले विद्यालयको सञ्चालन, रेखदेख, नीरिक्षण र व्यवस्थापन कार्य कसरी गर्दै आइरहेको छ ?
- शिक्षकहरुको दक्षता अभिवृद्धि के कसरी गर्ने गरिएको छ ?
- यस विद्यालयका सम्पूर्ण शिक्षक शिक्षिकाहरु तालिम प्राप्त गरेका छन् ?
- विद्यालय व्यवस्थापन कार्यमा शिक्षकहरुको भुमिका कस्तो रहेको छ ?
- हरेक शुक्रवारिय कार्यक्रम विद्यालयमा हुने गरेको छ, छैन ?
- भर्ना अभियान कार्यक्रम अर्न्तगत घरदैलो गर्ने गरेको छ, छैन ?
- अभिभावकलाई समय समयमा विद्यालयमा बोलाउने गर्ने गरेको छ, छैन ?
- विद्यालयमा प्रविधिमैत्री कक्षा संचालन हुने गरेको छ, छैन ?
- जीवनोपयोगी सीपमूलक शिक्षा विद्यालयमा संचालन गर्ने गर्नु भएको छ, छैन ?
- स्थानियस्तरमा रायसल्लाह सुझाव -शिक्षा सम्बन्धि) दिने गर्नु भएको छ, छैन ?
- विद्यालयमा आन्तरिक स्रोत व्यवस्थापन गर्न गर्नुभएको छ, छैन ?
- आन्तरिक स्रोतलाई कसरी ब्यवस्थापन गर्नेगर्नु भएको छ ?

४४. अनुगमन तथा नियमन

- अनुगमन के कसरी गर्ने गरेको छ ?
- यस विद्यालयमा आउने आयश्रोतको माध्यम के हो ?
- विद्यालयमा रिक्त रहेको शिक्षक तथा कर्मचारी दरवन्दी पूर्ति कार्य कसरी मिलाउने गरिएको छ ?

४५. अन्तिममा

- व्यवस्थापनका सफल पक्षहरु के कस्तो रहेको छ ?
- व्यवस्थापनमा देखिएका चुनौतिहरु के कस्ता रहेका छन ?
- सुधारका अगामी रणनीति तथा उपाय के कस्तो देखिन्छ ?

भाग चार

विद्यार्थीसँग सम्बन्धित

४६. विद्यालयमा पहुच

- औसतमा विद्यार्थीहरूको स्थानबाट विद्यालयको दुरी कति रहेको छ ?
- धेरै समय लगाएर घरबाट हिडेर विद्यालय आउने कति जना (औसतमा) हुनुहुन्छ ?
- पैदल आउदाको लागत समय ।
- सवारीसाधन प्रयोग गरी आउदाको लागत समय ।
- थोरै समय लगाएर घरबाट हिडेर विद्यालय आउने कति जना (औसतमा) हुनुहुन्छ ?
- पैदल आउदाको लागत समय ।
- सवारीसाधन प्रयोग गरी आउदाको लागत समय ।
- सबै समुदायका बालबालिका भर्ना हुन पाएका छन छैनन ?

४७. भौतिक पुवौधार

- विद्यालयमा कक्षागत सबै विद्यार्थीहरूलाई पुग्ने कक्षा कोठाहरू छ छैन ?
- औसतमा एउटा कक्षा कोठामा कति जना सम्म विद्यार्थीहरू बस्ने गरेका छन् ?
- विद्यालयमा विद्यार्थीहरूको लागि आवास(होस्टेल) को व्यवस्था छ छैन ?
- छात्र छात्रा दुवै वर्गको लागि आवास व्यवस्था छ छैन ?
- आवासको व्यवस्था के कस्ता विद्यार्थीहरूको लागि रहेको छ ?
- सेनेटरी प्याड/शौचालयमा पानीको पर्याप्त व्यवस्था कस्तो छ ?
- कक्षा कोठामा बस्नलाई फर्निचर पुगेको छ छैन ? केही कक्षा कोठा अवलोकन पनि गर्ने ।
- कक्षा कोठा अपाङ्गमैत्री तथा बाल मैत्री छ छैन ? अवलोकन पनि गर्ने । अवलोकनबाट प्राप्त देखिएको अवस्थापनि नोट गर्ने ।
- शौचालय लैंगिकमैत्री, अपाङ्गमैत्री तथा बालमैत्री छ छैन ? अवलोकन पनि गर्ने । अवलोकनबाट प्राप्त देखिएको अवस्थापनि नोट गर्ने ।
- शिक्षक र विद्यार्थीहरूले प्रयोग गर्ने शौचालय एउटै वा छुट्टाछुट्टै छ ? सोधपुछका साथै अवलोकन गरी नोट गर्ने ।
- शिक्षक र विद्यार्थीको लागि पिउने पानीको व्यवस्था समान छ छैन ? सोधपुछका साथै अवलोकन गरी नोट गर्ने ।
- कक्षा कोठा नभएर बाहिर चौरमा बसेर पढ्नु पर्ने अवस्था छ छैन ?
- एउटै कोठामा एक भन्दा धेरै विषयको पढाई हुने गरेको छ छैन ?
- खेल मैदान छ ?
- सुरक्षित खेल मैदान छ ?

- खेल मैदान छ तर सुरक्षित छैन ?
- विद्यालयमा विज्ञान प्रयोगशाला छ छैन ?
- विद्यालयमा कम्प्युटर, इन्टरनेट छ छैन ?
- विद्यालयमा प्राथमिक स्वास्थ्य उपचारको व्यवस्था छ छैन ?
- विद्यालयमा विद्यार्थी र शिक्षकको लागि पुस्तकालय छ छैन ?
- प्राथमिक उपचार सामग्रीको व्यवस्था छ छैन ?
- मनोसामाजिक परामर्शको व्यवस्था छ छैन ?
- वातावरण/मौसम अनुकूल सहायक सामग्रीको प्रयोग हुन्छ हुदैन ?
- स्यानिटरी प्याड सहज तरिकाले पाइन्छ की पाइदैन ?
- स्यानिटरी प्याडको डिस्पोजल सुरक्षित स्थानको व्यवस्थापन भएको छ छैन ?
- विद्यालयको अन्य फोहोर सरसफाई विद्यार्थीहरूले गर्दछन की गर्दैनन ?
- विद्यालयमा निस्कने फोहोर व्यवस्थापन सुरक्षित स्थानमा गर्ने गरिएको छ छैन ?
- साबुनसहितको हात धुने व्यवस्था छ छैन ?

४८. भयमुक्त वातावरण

- घरबाट विद्यालय हिडि आउदा बाटोमा कुनै असुरक्षा महसुस गर्नु हुन्छ ?
- भौतिक पूर्वाधार अवस्था देखि कुनै किसिमको डर भय लाग्छ ?
- शिक्षकबाट कुनै किसिमको भय त्रास महसुस गर्नु हुन्छ ?
- शिक्षकले पढाउदा लठ्ठी वा अन्य कुनै किसिमको त्रास देखाउनु हुन्छ ?
- सबै शिक्षकले पढाएको सजिलै सबैजनाले बुझ्नु हुन्छ ?
- एक अर्काले जिस्क्याउने, पिटने, भगडा गर्ने इत्यादी गर्नुहुन्छ की ?
- विद्यालयको कक्षा कोठामा आउदा कक्षा कोठामा प्रवेश गर्दा वा वस्दा कुनै अष्टयोरो महसुस कसैलाई हुने गरेको छ ?
- शौचालयजान वा प्रवेश गर्न वा शौचालय प्रयोग गर्दा कुनै समस्या महसुस गर्नु भएको छ ?
- शौचालयको सरसफाई कस्तो छ ?
- शिक्षकले यौनजन्य दुर्व्यवहारहरू तथा हिंसा (न्ययम त्यागअज, द्रवम त्यागअज) बारे जानकारी दिनु भएको छ छैन ?
- विद्यालयमा आकस्मिक रुपमा विरामी हुदा वा घाँ चोट लागेको खण्डमा प्रारम्भिक उपचार व्यवस्थापन के कसरी गर्ने गरिएको छ ?
- वालक्लव र विद्यार्थी/शिक्षकको लागि आचारसंहिता छ छैन ?
- विद्यालयमा गुनासो पेटीका व्यवस्थापन भएको छ छैन ?

- विद्यालयको कति दुरीमा मादक पदार्थ/ सूति, चुरोट, गुट्टुखाको पसल रहेका छन् ?
- विद्यालयले वाल संरक्षण निति लागु गरेको छ छैन ?

४९. शैक्षिक सामग्री र वातावरण

- पाठ्यपुस्तक कहिले पाउने गरिएको छ ?
- पाठ्यपुस्तक (किताब) बाहेक कापी, कलम, भोला लगायतका सामग्री पनि पाउने गरिएको छ छैन ? पाइएको भए विद्यालय वा कुनै संघ संस्था मार्फत पाउनु भएको छ ?
- पाठ्यपुस्तक बाहेकका सामग्री सबैले पाएका छ छैन ?
- पढाईमा कमजोर विद्यार्थीको लागि अतिरिक्त कक्षाको व्यवस्था छ छैन ?
- विद्यालयले अतिरिक्त कक्षा संचालन बापत शुल्क लिने गरेको छ छैन ? भए कति लिने गरेको छ ?
- वर्षमा कति पटक परिक्षा दिने गरिएको छ ?
- विद्यार्थीलाई शिक्षामा प्रोत्साहन गर्नका लागि के कस्ता पुरस्कारको व्यवस्था गरिएको छ ?

५०. योग्य र दक्ष शिक्षक

- सबै विषयको पढाई हुन्छ की हुदैन ?
- शिक्षकहरुले पढाउदा सबैले सहजढंगले बुझने गर्नु भएको छ छैन ?
- कुनै शिक्षकसित डर लाग्दछ ?
- सबै भन्दा राम्रो कुन विषयको पढाई हुन्छ ?
- तपाईंहरुले शिक्षकसित सोध्दा शिक्षकले राम्रोसित सम्झाउनु हुन्छ ?
- विद्यार्थीले शिक्षकसित प्रश्न वा जिज्ञासा राख्दा कुन भाषामा राख्नु हुन्छ ?
- शिक्षकले कक्षामा पढाउने बाहेक अरु के कस्ता क्रियाकलापमा सहभागी गराउछन ?
- विद्यालयमा खेलकुद लगायतका प्रतियोगिता हुन्छ की हुदैन ?
- शिक्षण सिकाई बाहेक अन्य के के अतिरिक्त क्रियाकलाप वा प्रतियोगिता गराउने गरिएको छ ?
- शैक्षिक भ्रमण तथा अवलोकन गराउने गरिएको छ छैन ?
- योगध्यान कक्षाहरु संचालन छ छैन ?

५१. विशेष सुविधा

- छात्रवृति कतिजनाले पाएका छन् ?
- विद्यालयमा खाजाको व्यवस्था रहे नरहेको ? खाना पाइन्छ की पाइदैन ?
- विद्यालयमा खाजा कुन कुन दिन खान पाइन्छ ?

५२. मात्रभाषा

- नेपाली नबुझ्ने विद्यार्थी छन छैनन् ?
- नेपाली बाहेक मात्र भाषामा शिक्षकले पढाउछन की पढाउदैनन ?
- मात्रभाषामा पढाई हुन्छ की हुदैन ? हुन्छ भने कुन कुन मात्रभाषामा हुन्छ ?
- मात्रभाषामा के विषयमा पढाई हुन्छ ?

५३. पढाई छाडने अवस्था

- विद्यालयमा भर्ना भएर पछि कुनै कारणले पढन छोडने गरेको छ छैन ?
- पढाई छाडने तपाइहरुको साथीले के कति कारणले पढाई छाडेको हो ?
- पढाई छाडेपछि फेरी पढन आयो की आएन ?
- विद्यालयमा विद्यार्थी ढिलो आउदाँ शिक्षकले के कसरी नियमन गर्ने गर्दछन ?
- बालविवाह भएका विद्यार्थी छ छैन ?
- विद्यालयमा सुरक्षित महिनावारीको अवस्था कस्तो रहेको पाइन्छ ? (स्यानेटरी प्याडको उपलब्धता र विर्सजनको व्यवस्थापन)

५४. अन्त्यमा

- शिक्षा अध्यापनका सफल पक्षहरु
- अध्यापनका समस्या तथा चुनौतिहरु

समाप्त